

Hein Willemse

Opstand en oorlog: milieu- en karaktertekening as 'n diskursiewe konstruk in 'n Melvin Whitebooi feuilleton¹

1

In 'n vorige artikel het ek ondersoek ingestel na die simboliese subteks van “Angela se verhaal”, 'n feuilleton van Melvin Whitebooi wat vanaf 28 Junie tot 20 September 1980 in *Die Burger-Ekstra* verskyn het (sien Willemse, 2001). Die verhaal is destyds as een van die gewildste koerantverhale bestempel. In hierdie opvolgartikel word die ondersoek uitgebrei na die milieutekening en karakterisering in die verhaal. Die representasie van enkele karakters met verwysing na die twee gebeurekomplekse van dié tyd, naamlik die Wes-Kaapse studenteopstande van die tagtigerjare en die Namibies-Angolese-Suid-Afrikaanse grensoorlog, word ondersoek. Hier sal vasgestel met watter waardes die agtergrond en die karakters beklee en watter ideologiese belange gedien word.

Die tersaaklike verhaalverloop van “Angela se verhaal” is soos volg: Angela Hendricks, 'n bruin kunsstudent uit die werkersklasbuurt, Elsiesrivier word omgery deur Jean de Villiers, die seun van 'n skatryk, wit Franschhoekse wynboer. 'n Liefdesverhouding ontwikkel uit dié toevallige ontmoeting. (In 1980 was verhoudings oor die kleurgrens onwettig.) Verskeie mense probeer 'n stokkie daarvoor steek, onder meer Angela se broer, John-Paul, Mark le Roux, Angela se gewese kêrel, en Antoinette, Jean se ma. Die verliefdes ontvlug en gaan trou in Parys, Frankryk. Met hulle terugkoms word Jean vir grensdiens opgeroep. Hy word in Angola gevange geneem en deur die KGB na Moskou afgevoer. Hier word hy aan breinspoeling onderwerp. Jean ontsnap en keer met 'n ompad na Suid-Afrika terug. Die verhaal eindig met die hoofkarakters wat met hul pasgebore baba uitwyk na Suidwes-Afrika totdat “eendag alles reg is in Suid-Afrika”.

Een van die sekondêre intriges wentel om die Kaapse 1980-skole- en busboikotte. Angela se broer, John-Paul is sentraal betrokke by hierdie bedrywighede. Tydens die onluste word Elsiesrivier in geweld gedompel en word Angela se oom, Roger, se besigheid afgebrand en geplunder. John-Paul vind uit dat hy aan longkanker ly en een van sy kamerade, Donny Simon, word doodgeskiet.

¹ My dank aan Pieter Conradie wat die eerste weergawe van hierdie artikel gelees en waardevolle kommentaar gelewer het, en ook aan Melvin Whitebooi wat goedgegunstig eksemplare van sy koeranttekste verskaf het.

Populêre kultuur steun sterk op tradisionele konvensies van genre, styl en die uitbeelding van 'n gemeenskap. John Fiske (1989:6) beweer dat populêre tekste op sigself inadekwaat is: “[T]hey are never self-sufficient structures of meanings (as some will argue highbrow texts to be), they are provokers of meaning and pleasure.” Slegs wanneer die leser of kyker die tekste invoeg in hulle daaglikse omgang word relevante betekenis geskep: “The people make popular culture at the interface between everyday life and the consumption of the products of the cultural industries.” Voorts dui Fiske (1989:150) aan dat dié betekenis daarop neerkom dat die reële tot die kenbare gereduseer word in 'n diskursiewe konstruksie waar die arbitrêre en onvolkomenheid daarvan verdoesel word.

Hierdie perspektief maak dit moontlik om te begryp waarom die situering en karakterisering van “Angela se verhaal” van belang is. In die verhaal word 'n diskursiewe “realiteit” gekonstrueer wat deur die lesers as die reële geïnterpreteer word. In onopgetekende persoonlike kommunikasie vertel Whitebooi van die wyse waarop die lesers die koerantvervolgverhale lees. Die lesers veronderstel 'n noue identifikasie tussen die verhaalkarakters en die reële. In die geval van een vervolghverhaal “Siener van die dood” (1983) moes die skrywer, ten spyte van 'n nota dat die verhaal fiktief is, versoeke hanteer van sake wat die “Siener” moes probeer oplos. “Angela se verhaal” hang duidelik saam met die leser se bekende: dit speel af teen die agtergrond van die 1980-skoleboikot, veral in Elsiesrivier, 'n Kaapse werkersklasbuurt. Die gemeenskap se belewing van die boikot is daaglik in die nuus en *Die Burger-Ekstra* berig daaroor. Dit is in die lees van die verhaal, wat 'n oënskynlike korrelasie met resente werklikheidsgebeure het, dat die leser betekenis skep. Nie net is die verhaal verweef met die bekende nie, maar die lesers aanvaar die waarheid van die representasie en die geldigheid van die waardes wat in die proses gekonstrueer word.

2

Die Hendricks-gesin se lewe word regstreeks beïnvloed deur hul buurt en hul omringende materiële omstandighede. Reeds in die eerste aflewering van die feuilleton word Elsiesrivier met die komende opstand van die jeug in verband gebring: “Ja, hy (John-Paul-HW) is deel van dié woonbuurt met sy hoë misdaadsyfer en baie bendes. Deel van diegene wat hom so bitter teen die Regering maak” (28.6.80). Hierdie agtergrond bied beweegredes vir die opstand van ten minste een jongmens:

Angela en haar broer woon saam met hul moeder in die klein witgekalkte huis in 28ste Laan. Hul moeder is 'n asma-lyer, en sedert hul vader twee jaar gelede deur 'n skolliebende om die lewe gebring is, het haar asma-aanvalle vererger en kom dit meer gereeld voor (28.6.80).

Juis die spesifieke verwysings na die woonbuurt, bekende straatname, die voorkoms van misdaad en bendes skep 'n realiteitsbeeld wat dit vir die leser moontlik maak om verbande met die reële te lê. Die moontlikheid word versterk wanneer die hoofkarakter, Angela, haar broer John-Paul se negatiewe gevoel jeens die owerheid verbind met die sosiale omstandighede waaronder hulle leef: “Na die dood van hul vader haat John-Paul die Regering en al wat 'n witmens is, en hy kan maklik in 'n politieke konfrontasie met die owerhede betrokke raak as iemand soos Donny hom

moet beïnvloed” (4.7.80).

Dit is veral John-Paul wat as nabye sekondêre figuur ten nouste by die skoleboikot-gebeure betrek word. Deur of rondom hierdie karakter word opstand, die jeugdige se aktivistiese bedrywighede en genuanseerde politiese gewaarwordinge geartikuleer. Aanvanklik word John-Paul bekendgestel in sy wantroue teenoor wit mense – hulle wat per definisie die veiligheidspolisie of die eertydse status quo dien: “John-Paul kyk baie agterdochtig na die blanke man voor hom. Hoe moet hy weet wat sy naam is? Is hy nie dalk ’n lid van die Veiligheidspolisie nie?” (1.7.80). Wanneer die karakter gekonfronteer word met die moontlikheid van ’n verhouding tussen sy suster en Jean de Villiers verbind John-Paul dit onmiddellik met die algehele samelewingsdominasie van blankes:

John Paul is woedend en gryp Jean aan die bors.
My suster ... As sy dood is, die hemel weet ... ek sal jou doodmaak, witman ... *Julle witmense dink julle kan maak en breek soos julle wil*” (1.7.80, toegevoegde beklemtoning).

Dit is opvallend dat dié militante, politieke ingesteldheid van die karakter ondermyn en nie verder uitgebou word nie. Inteendeel, die opstandigheid word getemper, sodat sy dreigende houding nooit ten volle tot uitvoer kom nie. Byvoorbeeld, wanneer die wit man wel die skrik op die lyf gejaag word, is dit nadat sy vriende daarop besluit het:

“Ons weet van daardie wit ou .. wat na jou suster vry, en ons ... ons het gemeen ons moet hom op een of ander manier hier weghou ... Hy beteken moeilikheid ... toe het ons bietjie gedink, John-Paul ... gedink dat ons hom bietjie moet skrikmaak as hy weer een aand by jou suster kom vlerksleep. Toe, wat sê jy?” vra Donny half onseker (12.7.80).

Reeds vroeg in die verhaal besef John-Paul dat sy oënskynlike militansie nie op dieselfde vlak as dié van sy medeleiers onder die leerlinge is nie: “Hemel, hy het gemeen hy wat John-Paul is, is bitter, maar die ander is galbitter” (1.7.80). In ’n belangrike passasie waarin die ideologiese begrensing van die karakter ten toon gestel word, gaan John-Paul se sekerheid, waarvan daar aanvanklik sprake is, kort daarna oor in twyfel en verwarring:

Ek ... sus, ek is deesdae so verward, so bang ... iets gaan gebeur ... Ek voel dit aan ... Hier, moet ons ... ek wil nie hê iets moet met ons gebeur nie ... Dis reg wat jy gesê het ... Donny-hulle is met groot dinge besig, en ek raak bang ... *ek het gemeen hulle sal tevrede wees as iemand aan hulle eise gehoor gee, maar nou weet ek hulle wou dit net as ’n skerm gebruik om die Regering uit te daag ...* en nou dat dit nie gaan werk nie, gaan hulle met ander metodes vorendag kom (4.7.80, toegevoegde beklemtoning).

Ten spyte daarvan dat hy “bitter teen die Regering” (28.6.80) gekant is, is die bron van John-Paul se twyfel dat die regering uitgedaag word. Die onderskeid wat hier subtiel getrek word, is ’n onderskeid tussen die gematigde, verantwoordelike leierskap en militante, onverantwoordelike leiding. Desnieteenstaande sy verwardheid, besluit hy om voort te gaan met sy deelname aan die boikot. Slegs sy beginselvastheid en eerbaarheid verhoed dat hy hom onttrek aan diegene waarmee hy nie meer ’n verbintenis voel nie: “ek kan nie nou kop uittrek nie. Dis te laat. Ek weet reeds te veel van hul planne” (4.7.80). In die boikotleierskap bly John-Paul aan as dié

een wat gematigde opsies probeer uitoefen (24.7.80, 5.8.80). In die res van die verhaal word die beginselvastheid en gematigdheid van John-Paul gestel teenoor die roekeloosheid van die ander studenteier, Donny Simon:

“Die ouers wat eers met ons was, ons gesteun het, hulle verloor nou ook hul vertroue in ons ... En ek neem hulle nie kwalik nie. Onskuldige mense se motors, se lewens ... word bedreig ...”
Donny sug. “*Maak dit saak wie almal seerkry, John-Paul?*” (5.8.80, toegevoegde beklemtoning).

In die botsing tussen gematigdheid en militansie is dit John-Paul wat op die vooraand van die herdenking van die opstande van 16 Junie 1976 aan homself beken dat hy “nie meer lus (is) vir al die boikot-gedoentes nie” (5.8.80, vgl. ook 6.8.80). Maar dit is te laat: grootskaalse geweld breek in Elsie-rivier uit, talle mense word beseer of gedood en verskeie sakeondernemings word geplunder en afgebrand, onder meer die winkel van John-Paul se weldoener, oom Roger. Dit is op dié moment dat hy tot inkeer kom: “‘Ons moet die brandweer bel,’ sê John-Paul, terwyl hy sy trane sluk ... [H]y (dink) aan die toneel wat pas voor hulle afgespeel het. Hy sal dit nooit kan vergeet nie. Dit was so skokkend ... Hy het nie geweet mense kan hulle so gedra nie” (9.8.80). Ook Angela vermoed hierdie insig en merk die inkeer van John-Paul:

Dis nie meer dieselfde John-Paul van ’n paar maande gelede nie.
“Jy’s nie meer ’n kind nie, John-Paul,” sê sy na ’n ruk. “Jy’s ’n man ...” (9.8.80).

Opstand in die verhaal word tot die studentefigure beperk. Die jeugdige opstandigheid word deur John-Paul verwoord. Reeds in die eerste aflewering bied hy die volgende verduideliking: “‘Dis nog in die beginstadium, maar ek vermoed dat daar nog vanjaar groot dinge by ons skool, eintlik al die skole in die Skiereiland uitbreek ... Die kinders is ontevrede’” (28.6.80). Wanneer John-Paul tot inkeer kom, verdwyn ook gerugte van of bespreking oor die boikotte en opstande uit die verhaal. Van belang vir die diskursiewe konstruksie van die waarde rondom die karakters en die opstandsgebeure is dat die vernaamste boikot- of studentefigure konstant met agterdog bejeën word. Wanneer Angela in die eerste aflewering verneem dat haar broer by politieke bedrywighede betrokke is, is haar waarskuwing: “Boet, waarvan praat jy? Jy moet jou asseblief uit die politiek hou. Doen jy net jou skoolwerk en jy weet mummie is sieklik” (28.6.80, vgl. ook 4.7.80, 28.7.80). Ook oom Roger, ’n ouer figuur wat as weldoener sorg dat Angela en John-Paul kan studeer, waarsku die seun teen sy voortvarendheid:

Dis maklik om die skollies die skuld te gee. Ek het gesien, met my eie oë gesien, hoe skoolkinders klip gooi. Daar’s al mense doodgeskiet, John-Paul. Jy weet wat in ’76 gebeur het. Hoeveel bloed moet nog vloei. In Godsnaam, John-Paul, onttrek jou aan al die dinge! (29.7.80).

Die waarskuwende karakters is juis die figure wat in die verhaal die meeste geloofwaardigheid dra: die edele hooffiguur (Angela) en die weldoenervaderfiguur (oom Roger). Die artikulasie van politieke behoudende waardes sou waarskynlik neerslag by Whitebooi se (ouer) lesers kon vind en binne die konserwatiewe politieke houding en verwagtinge van *Die Burger-Ekstra*

opereer.

Hierdie negatiewe houding teenoor die boikot word verder versterk deur die wyse waarop die boikotleiers uiteindelik ondergaan. Een boikotleier, Donny, sterf gewelddadig: “Die polisie het hom geskiet. Hulle het in Francie van Zyllaan klip gegooi. Motors met klippe bestook” (6.8.80). Ook John-Paul wat aanvanklik opstandigheid verpersoonlik, sterf uiteindelik, in die konteks van die verhaal aan ’n politiek onbesoedelende oorsaak, naamlik kanker. ’n Ander studenteleier beken dat hy sy vriende verraai het (6.8.80, vgl. ook 8.7.80, 11.7.80, 24.7.80). Verraad word gewoonlik as laakbaar beskou en gestraf met ’n samelewing se sterkste sanksies. In hierdie geval egter word verraad feitlik tot deug verhef – juis deur John-Paul, die weifelende jeugdige. Alhoewel hy aanvanklik woedend reageer op sy vriend se verraad, kan John-Paul dit byna onmiddellik simpatiek rasionaliseer: “hy het hulle juis verraai omdat hy bang was dat alles op geweld sou uitloop” (6.8.80).

Tot dusver is dit duidelik dat die boikotgebeure en die studentefigure voortdurend negatief in “Angela se verhaal” betrek word. Die narratief is duidelik daarop ingestel om positiewe identifikasie met die boikot of die onderliggende eise of sosiale opstand in die algemeen teen te werk. Soos hierbo aangedui, is daar verskeie elemente in die teks wat dié interpretasie ondersteun.

Een van die opvallendste stiltes van “Angela se verhaal” blyk duidelik: terwyl dit nie ontken kan word dat studente-opstande dikwels tot destruktiewe aksies aanleiding gee of dat misdadige elemente sulke optredes vir eie gewin misbruik nie, is daar ook ’n teenkant. ’n Politieke kommentator, Richard van der Ross (1986:340), wat allerweë as gematigd beskou word, bied ’n interpretasie waarin hy die positiewe groeipunte van boikotaksies aandui:

The School boycott allows for the expression of discontent, without disrupting the income of the parents; it is carried by a wave of idealism; it can be terminated when it has lasted long enough; it gains a great deal of sympathy for the “cause”, internally and abroad, especially if young people are involved; it causes the authorities grave concern.

Organisationally, boycotts afford many young people opportunities for exercising leadership qualities; they lead to the formation of new groups; they infuse other groups such as community organisations with new enthusiasm; schools and colleges developed Student Representative Councils which could be turned to many purposes; new publications appeared; a new feeling of solidarity of all the oppressed emerged, and at new age-levels.

Hierdie poging van Van der Ross om ook die konstruktiewe elemente van ’n opstandsituasie te verreken, ontbreek in “Angela se verhaal”. Daarmee word die sosiale kontradiksie waarin die teks verkeer egter aangedui. Die teenpool waarop Van der Ross wys, kry nie uitdrukking in die verhaal nie, omdat dit ingekort word deur die ideologiese limiete van die koerant, die skrywer of die lesers se verwagtinge. Wat in “Angela se verhaal” tot stand kom, is ’n diskursiewe realiteit waarmee bepaalde sosio-politieke belange gedien word.

3

Die belange wat die diskursiewe konstruk dien, kom na vore in die wyse waarop die grensoorlog en die betrokkenheid van die Russe in die Suid-Afrikaanse politiek gerepresenteer word.

Met Jean en Angela se terugkoms in Suid-Afrika, na hul Paryse huwelik, word Jean opgeroep om diensplig te doen wat aanleiding gee tot sy gevangeneeming, sy ontvoering na Rusland, sy foltering en uiteindelijke ontsnapping. In 'n populêre verhaal, afgestem op efemere verbruik en geskryf vir lesers wat hoofsaaklik in die liefdesverhouding van die sentrale karakters belangstel, sou kwessies soos die Suid-Afrikaanse grensoorlog slegs as agtergrondsbeelding ervaar kon word. In dié konteks is die gebeure slegs 'n voorwaarde vir die manlike hoofkarakter se tydelike lyding, sodat die romantiese liefde kan seëvier. Dit beteken egter nie dat die representasie daarvan waarde of terloops is nie.

'n Ondersoek na die uitbeelding van die lewe van 'n soldaat toon aan dat militarisme, en spesifiek Suid-Afrikaanse weermagoptrede, positief in die vervolghverhaal aangebied word. Vergelyk Whitebooi se beskrywing van 'n militêre parade in die onderstaande aanhaling:

Die jong soldate in hul *netjiese* kakie-uniforms tree voor die Kat in die Kasteel aan. 'n Sersant-majoor met 'n wye weglê-snor roep elkeen se name alfabeties uit. Daarna marsjeer hulle in drieë. Die meeste manne *is opgewonde*. Bly om weer *ou vriende* te sien. Bly om die *kameraadskap van die verlede* te herleef. Bly om hul werk vir drie maande vir *gesonde vars lug en avontuur* te verruil (8.8.80, toegevoegde beklemtoning).

Manlike kameraderie, vriendskap, blydschap, die natuur, jeug en avontuur staan in die passasie voorop. Die oorheersende indruk is positief. Hierdie beeld word in reliëf geplaas omdat die eietydse kritikus besef dat talle wit jongmense diensplig nie noodwendig positief ervaar het nie. Dienspligweiering word in dié periode voortdurend deur verskeie hoë profiel hofsake of protesaksies op die voorgrond gedwing. Teen 1980 het 'n beweging vir gewetensbeswaarmakers en dienspligweieraars vorm begin aanneem. Dié organisasies en individue het hulle onder meer verset teen die Suid-Afrikaanse oorlogvoering in Namibië en Angola (vgl. Gordon, 1981:207-208). Die stilte oor dienspligweiering noop die kritikus om te vra: waarom is dit dat 'n karakter wat berekend die wette van sy land en die uitdruklike apartheidsbeleid van die destydse regering oortree deur 'n verbode huwelik aan te gaan geen wroeging ervaar om grensdiens vir dieselfde owerheid te verrig nie? Waarom die positiewe belading?

Uiteenlopende antwoorde is moontlik op dié vrae. Op die eerste vlak sou geargumenteer kon word teen die agtergrond van die begrensing van die liefdesverhaal dat jeugdige manlikheid juis op hierdie wyse gedemonstreer word. Janice Radway (1984:128) voer aan dat “[t]he hero of the romantic fantasy is always characterized by spectacular masculinity.” Die latere lyding en foltering wat die manlike hoofkarakter aan die hand van die Russe ondergaan, sou ook in dié lig beskou kon word. Daardeur word die manlikheid, maar ook die voortgesette liefde vir die vroulike hoofkarakter bevestig. Die lesing word egter gekompliseer wanneer die teks se eie leesvoorwaardes ondermyn word. Die positiewe vooropstelling van die manlike hoofkarakter in 'n militêre omgewing sou, op 'n tweede vlak, ook polities onthullend gelees kon word.

Die ingesteldheid van Whitebooi se teks sou gejukstaponeer kon word met 'n novelle deur 'n ander jong skrywer wat ook in 1980 verskyn het, naamlik Dan Roodt se *Sonneskyn en Chevrolet*. Teenoor die positiewe jeugdige manlikheid van Jean de Villiers in “Angela se verhaal” is Roodt se soldatekarakters verveeld en word hulle kameraderie deur gewelddadige optrede gevestig:

Een Sondag sit ons hele peleton in die kamp, fokôl om te doen. Feitlik almal van ons sit en kaksbiet by die korporaal se tent (...) Ag, jy weet waaroor 'n ou praat in die army: poes, oorlog, poes, oorlog en nogmaals poes en oorlog. Skielik sê die korporaal toe: “Weet julle wat is ek voor lus, ouens? Wie's game om vir ons elkeen 'n naai te gaan soek? (...) [F]eitlik ons hele peleton behalwe een of twee mamma-se-seuntjies is daar weg op 'n Bedford. God weet, jy moes so 'n Wambostatjie sien skrik toe ons die eerste skoot vuur, sommer so van die Bedford af. Al wat 'n meid of kind is het begin skree. Van die kaffermans het jy net hakskene gesien. Toe die Bedford stilhou, moes elkeen wat 'n naai wou vang sy gat af hardloop (Roodt, 1980:14).

Die verkratingstoneel wat op die beskrywing volg, is van die gewelddadigste wat nog in die Suid-Afrikaanse letterkunde beskryf is. Hierdie eskapade van die vertellende soldaat eindig so: “Stadig bring ek die bajonet af, totdat die punt vlymskerp en rakelings huiwer bo haar skaamspleet, waaruit die navog nog kwyl. Blitsig en sekuur druk ek die lang lem in haar skede af regdeur tot in die grond onder haar boude” (Roodt, 1980:16-17). Hierdie teenstellende persepsie van soldate berus natuurlik op die aard van die onderskeie vertellings: die een konformisties, gepubliseer in 'n koerant wat sterk regeringsgesind is en die ander 'n ikonoklastiese prosateks gepubliseer deur 'n klein, onafhanklike uitgewery. Maar die twee tekste dui ook op 'n breër sosiaal-politieke gegewe. Die vertelhouding en representasie van Jean de Villiers skep 'n positiewe beeld wat die teenwoordigheid van Suid-Afrikaanse soldate in Angola en Namibië verontskuldig. 'n Beeld wat destyds ook in die Suid-Afrikaanse gedrukte en elektroniese media gevestig is (vgl. Rossouw, 1995). Die Roodt-tekste ondermyn doelbewus die positiewe mediabeeld. Die sogenaamde beskermers van die Namibiese (of Angolese) bevolking word hier uitgewys as uiterste geweldenaars en verkragters. Dié uiteenlopende representasies het hul oorsprong in verskillende persepsies oor die rol en plek van die Suid-Afrikaanse weermag.

Die Roodt-tekste draai die totale aanslag-perspektief wat in dié tyd deur die heersende party en staatsinstelling verkondig is op sy kop, en toon die gruwel van die Suid-Afrikaanse militêre betrokkenheid. Whitebooi se feuilleton, daarenteen, absorbeer dié propaganda en bou dit trouens in die verhaal uit: in die koue oorlog word Suid-Afrika voorgehou as 'n bastion teen die kommunisme, 'n faset wat in die laaste helfte van die storie voorkom. Aanvanklik is die skole- en busboikot van 1980 die agtergrond waarteen die liefdesverhaal van Angela en Jean afspeel. Wanneer Jean gevange geneem en na Moskou ontvoer word, speel 'n KGB-spioenbaas die belangrikste versetrol. Dit is die KGB wat 'n Afrikaner wil “breinspoel” om die politieke stryd in Suid-Afrika te lei. Die betrokkenheid van die KGB word hier waarskynlik ingegee deur soortgelyke eietydse avontuurontspanningsverhale. Jean is die uitverkore leier wat die rol moet vervul.

Maar hy is ook die onwaarskynlikste figuur. Ten spyte van sy betrokkenheid by Angela wat uit 'n arm Kaapse buurt kom, verwoord die karakter geen politieke bewustheid nie. Hy reageer slegs een keer op die politieke situasie

wanneer John-Paul op 'n keer nie huis toe kom nie en gesoek moet word, maar dan “voel (hy) skielik uitgesluit” (17.7.80). Van politieke standpuntinname is daar geen getuienis nie. Jean se mees politieke daad is sy huwelik met Angela, maar ook hierdie handeling word nie in sosiaalpolitieke terme beleef nie. Dié apolitiese karakter wil die KGB gebruik om, as Afrikaner, die opstand in Suid-Afrika te lei.

Die apolitiese ingesteldheid van die karakter word verder beklemtoon wanneer dit nodig is dat die KGB die Suid-Afrikaanse problematiek aan Jean moet verduidelik om hom (uiteindelik tevergeefs) tot revolusionêre insig te probeer bring:

Weet jy hoe gaan dit in Suid-Afrika? Jy weet hoe die fascistiese, rassistiese kapitaliste die mense in Suid-Afrika verdruk. Jy weet hoe wreed apartheid is. Jy weet hoeveel mense in aanhouding dood is. Jy weet dat jy nie eens met jou vrou in Suid-Afrika kan saamleef nie; dat julle nie eens saam in dieselfde bioskoop kan sit nie. Suid-Afrika is die land van apartheid. Apartheid is boos. Dis gegrond op haat. Die Suid-Afrikaanse samelewing is 'n siek samelewing. Dit moet hervorm word. Jy moet help om dit te hervorm (...) Hier in Rusland is almal tevrede met hul lewe. Hier is daar vrede. Hier is daar geen ryk of arm mense nie. Het jy al gehoor van boikotte en stakings in Rusland? (27.8.80.)

Die passasie formuleer versugtinge en perspektiewe wat wesenlik deur Suid-Afrikaanse versetgroeperinge in die sewentiger- en tagtigerjare gepredik is. Wat deur 'n anti-apartheidskarakter as 'n positiewe boodskap geformuleer sou kon word, word hier as illegitiem en negatief gekonstrueer. Die kern van versetpolitiek word hier ontmagtig deur dit as die doelstelling van die KGB aan te bied. Die opvattinge van gewone lesers oor die Russe of die KGB word in hoofsaak bepaal deur die dikwels opposisionele en kritiese standpuntinname wat die Koue Oorlog-posisies geopenbaar het. Sowel dié ondermynende strategie as die botsende posisies wat in die Whitebooi- en Roodt-tekste aangedui is, sou onder meer teruggevoer kon word na die formulering van die totale-aanslag-ideologie wat in die laat sewentigerjare deur die Suid-Afrikaanse regering en weermag ontwikkel is. Dié benadering kom tot stand te midde van toenemende binnelandse politieke en arbeidsonrus, die Inligtingskandaal, buitelandse druk, maar ook deur die oornam van Angola, Mosambiek en Zimbabwe deur sosialisties-geïnspireerde bevrydingsbewegings wat as voorbeeld vir die interne politieke opposisie sou dien.

Die totale verdedigingstrategie behels dat al die land se hulpbronne – ekonomies, polities, sosiaal, kultureel, opvoedkundig en selfs godsdienstig – volgens 'n verslaggewer, Brian Pottinger (1988:75) – gebruik moes word om 'n bepaalde stel waardes te verdedig. Hierdie waardes, onder meer “die vrye markstelsel” en die “Christendom” moes teen die bedreiging van die internasionale kommunisme oorleef (vgl. Giliomee, 1994). As deel van die verdedigingsproses moes die “hart en siel” van die Suid-Afrikaanse bevolking oortuig word van die noodsaak van die “totale verdediging” van die land (vgl. Saul en Gelb, 1986:90).

Die waardes waarmee Jean beklee word, verteenwoordig nie net die romantiese waardes van die sterk man met 'n sagte plekkie wat ten spyte van ontsettende lyding nog steeds sy suiwer menslike kern behou nie, maar ook politieke waardes wat die totale-aanslagpropaganda veredel. Die implikasie vir die lees van die teks word duidelik met die volgende sitaat van Radway (1984:130).

While they are themselves (die manlike hoofkarakters – HW) morally pure, they also set an example so compelling that they are able to demand and receive the loyalty and commitment of other men as well. They are, of course, also extraordinarily competent and inevitably triumph over those who would attempt to deny their preeminence. In a fictional world that accords respect to men in general because of their strength, power, and ability to operate in the public realm, *the romantic hero stands out as that world's most able representative and the essence of all that it values* (toegevoegde beklemtoning).

In “Angela se verhaal” word die romantiese manlikheid van die karakter gekoppel aan die positiewe beeld wat binne die verband van die totale verdedigingstrategie aan die Suid-Afrikaanse regering gekoppel word. Teen hierdie agtergrond word die kontradiktoriese figuur inderdaad “the romantic hero [who] stands out as that world's most able representative and the essence of all that it values”.

Terwyl Fiske (1989:190) tereg aandui dat die betekenis van populêre kultuur in sosiale verband (soos gesprekke) omvorm en hersirkuleer word, is dit uiters moeilik om die eietydse gevolg of invloed van dié representasie van totale-aanslagwaardes te ondersoek.

Hierdie gevolgtrekking het verreikende gevolge omdat die “relevante” (Fiske, 1989:6) betekenis wat geproduseer is waarskynlik die verskille tussen fiksie en werklikheid geminimaliseer het. Na aanleiding van Michel Foucault maak Fiske (1989:150) ’n opmerking wat ook hier ter sake is, naamlik dat ’n realiteit diskursief geskep is en dat daardie realiteitsbeeld “widely and smoothly” deur die samelewing versprei word. Wat as kontensieuse agtergrond dien, word deur ’n verskeidenheid van vertelstrategieë ondermyn en genivelleer. Dié konformisme maak dit moontlik dat “Angela se verhaal” kontensieuse kwessies kan byhaal, maar terselfdertyd as ’n veilige teks in *Die Burger-Ekstra* opereer.

4

In hierdie artikel is uitgegaan van die veronderstelling dat die teks as diskursiewe konstruk bepaalde sosiaal-politieke belange dien. Die agtergrond waarteen die feuilleton afspeel, is ondersoek. Hier is aangetoon dat die opstandige gebeure, die karakters en die waardes wat hulle verteenwoordig konstant met agterdog in die teks bejeën word. Die negatiewe perspektief toon aan dat die teks in ’n sosiale kontradiksie verkeer: dat daar enersyds identifikasie met die sosiale opstand is wat as agtergrond vir die verhaal dien, maar dat hierdie identifikasie nie uitgespreek kan word nie, omdat dit ingeperk word deur die ideologiese limiete van die koerant waarin die verhaal gepubliseer word.

Na aanleiding van die jukstaposisie van die Whitebooi-tekste en ’n fragment uit die Roodt-novelle is aangetoon dat in die feuilleton die totaleaanslagperspektief wat as die waarheid in die Suid-Afrikaanse media verkondig is onkrities oorgeneem word. In die geval van die Roodt-tekste is aangetoon dat ’n kritiese houding onderliggend aan ’n bepaalde toneel is. Die waardes wat dus in “Angela se verhaal” vooropstaan, is dié wat nou verband hou met die totale verdedigingstrategie van die tagtigerjare. Die diskoers van daardie tyd konstrueer ’n realiteitsbeeld wat konformeer met die heersende politieke klimaat, politiebepalend is en nie die status quo uitdaag nie.

Bronnelys

- Fiske, J. 1989. *Reading the Popular*. Boston: Unwin Hyman.
- Giliomee, H. 1994. "Survival and Justice": An Afrikaner Debate over Apartheid. *Comparative Studies in Society and History* 36(3): 527-548.
- Gordon, L. 1981. *Survey of Race Relations in South Africa 1980*. Johannesburg: South African Institute of Race Relations.
- Pottinger, B. 1988. *The Imperial Presidency: P.W. Botha the first 10 years*. Johannesburg: Southern.
- Radway, J. 1984. *Reading the Romance: Women, Patriarchy, and Popular Literature*. London, New York: Verso.
- Roodt, D. 1980. *Sonneskyn en Chevrolet*. Emmerentia: Taurus.
- Rossouw, M. 1995. 'n Vernuwende blik op die verlede: Afrikaanse oorlogsliteratuur as (alternatiewe) bron van geskiedskrywing oor die individu. In: Hattingh M. en Willemsse, H. *Vernuwing in die Afrikaanse letterkunde*. Bellville: ALV.
- Saul, J & Gelb, S. 1986. *The Crisis in South Africa*. New York: Monthly Review Press.
- Van der Ross, R. 1986. *The Rise and Decline of Apartheid: A Study of Political Movements among the Coloured People of South Africa*. Cape Town: Tafelberg.
- Whitebooi, M. 1980. Angela se verhaal. *Die Burger-Ekstra*. (28 Junie - 20 September.)
- Willemsse, H. 2001. Die simboliese subteks in "Angela se verhaal", 'n Melvin Whitebooi feuilleton. *Tydskrif vir letterkunde*, 39(1/2):21-30.

Universiteit van Pretoria